# AUTIZM SPEKTRIDAGI BOLALARGA LOGOPEDIK YORDAMNI INDIVIDUAL REJALASHTIRISH VA REABILITATSIYA JARAYONINI BOSHQARISH

***Xodjaniyazova Laylo Rustamovna,***
*Toshkent Kimyo xalqaro universiteti*
*Maxsus pedagogika yo'nalishi, 4-kurs talabasi*

**Annotatsiya:** Maqolada autizm spektridagi bolalarning kommunikativ ehtiyojlari, logopedik yordam usullari va reabilitatsiya bosqichlari nazariy tahlil qilinadi. Individual rejalashtirish, monitoring va oila bilan hamkorlikka asoslangan tashkiliy model taklif etiladi.

**Kalit so'zlar:** autizm spektri, logopediya, muqobil kommunikatsiya, individual dastur, reabilitatsiya, monitoring

Autizm spektrining buzilishi (ASB) ijtimoiy kommunikatsiya va xulq-atvor rivojlanishidagi individual farqlar bilan tavsiflanadigan neyro-rivojlanish holatidir. Nutqning mavjudligi kommunikatsiya samaradorligini avtomatik ta'minlamaydi: ayrim bolalarda so'z boyligi cheklangan bo'lsa, boshqalari suhbat tashabbusi, pragmatika va o'zaro muloqotda qiyinchiliklarga duch keladi. Shuning uchun logopedik yordamning markazida faqat tovush talaffuzi emas, balki funksional kommunikatsiya turishi zarur [1]. Maqolaning maqsadi - autizm spektridagi bolalar bilan logopedik ish usullarini tizimlashtirish va individual rejalashtirish, bosqichma-bosqich monitoring hamda oila bilan hamkorlikka asoslangan reabilitatsiya modelini taklif etish. Material nazariy-tahliliy xarakterga ega; unda muallif tomonidan mustaqil klinik tajriba o'tkazilgani da'vo qilinmaydi.

Nutq va kommunikatsiya profilini baholash. Boshlang'ich baholash bolaning ekspressiv va retseptiv nutqi, imo-ishoralar, qo'shma diqqat, ehtiyojini bildirish,

navbatlashish, sensor sezgirlik hamda kundalik muhitdagi kommunikatsiyasini qamrab oladi. Ekolaliya ayrim holatlarda muloqot vazifasini bajarishi mumkin; uni faqat «ma'nosiz takrorlash» sifatida baholash to‘g‘ri emas.

Baholashda bolaning kuchli tomonlari, oilaning maqsadlari va turli vaziyatlarda kuzatiladigan natijalar qayd etiladi. Barcha bolaga bir xil mashqlar to‘plamini belgilash o‘rniga individual, kuzatiladigan maqsadlar qo‘yiladi [1].

Logopedik yordamning asosiy usullari. O‘yin orqali o‘rgatish - bolaning qiziqishiga tayangan holda navbatlashish, tanlov qilish va so‘rov bildirishni mashq qilish. Vizual tayanchlar - kartochka, piktogramma va ketma-ketlik jadvali yordamida faoliyatni tushunarli tashkil etish. Nutqiy mashqlar - bolaning mavjud imkoniyatiga mos so‘z, ibora va suhbat birliklarini funksional vaziyatda mustahkamlash.

Muqobil va qo‘shimcha kommunikatsiya (MQK) - imo-ishora, rasmli kommunikatsiya, planshet yoki kommunikatsiya taxtasi orqali bolaning o‘z ehtiyojini ifodalashini ta'minlash. Tadqiqot sharhi MQK nutq rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi degan umumiy xulosani qo‘llab-quvvatlamaydi [2]. Ijtimoiy muloqot mashqlari individual yoki kichik guruhda, bolaning tayyorligiga ko‘ra olib boriladi.

**1-jadval**

**Logopedik usullar va kutiladigan funksional natijalar**

| Usul | Amaliy vazifa | Kuzatiladigan natija |
|---|---|---|
| O‘yin | Navbatlashish, tanlov | Muloqot tashabbusi |
| Vizual tayanch | Kun tartibini tushunish | Ko‘rsatmani bajarish |
| Nutqiy mashq | So‘z va iborani vaziyatda qo‘llash | Funksional ifoda |
| MQK | Ehtiyojni ifodalash | Mustaqil so‘rov |

| | | |
|---|---|---|
| Oila bilan ish | Ko‘nikmani uyda qo‘llash | Turli muhitga ko‘chirish |

*Manba: matndagi fikrlar va keltirilgan ilmiy adabiyotlar asosida muallif tomonidan tizimlashtirilgan.*

Reabilitatsiya jarayonini bosqichli boshqarish. Bosqichli model quyidagi izchillikka asoslanadi: dastlabki kommunikativ profil → oila bilan maqsadni kelishish → individual dastur → kundalik muhitda mashq → natijalarni qayta baholash → dasturga tuzatish kiritish. Ushbu ketma-ketlik qat’iy tibbiy protokol emas, balki logopedik faoliyatni tashkil etish uchun taklif etilgan pedagogik-boshqaruv modelidir.

Monitoringda «qancha so‘z aytdi?» ko‘rsatkichidan tashqari, bolaning mustaqil so‘rov bildirishi, tanlov qilishi, yordam so‘rashi va kommunikatsiya vositasidan turli muhitda foydalana olishi hisobga olinadi. Mutaxassis, ota-ona va pedagogning vazifalari oldindan kelishib olinishi muhim.

**2-jadval**

**Individual logopedik dasturni boshqarish bosqichlari**

| Bosqich | Mazmun | Nazorat mezoni |
|---|---|---|
| Diagnostik kuzatuv | Kommunikativ profil | Boshlang‘ich ko‘rsatkich |
| Maqsad qo‘yish | Oila bilan kelishuv | Aniq, kuzatiladigan maqsad |
| Amalga oshirish | Moslashtirilgan mashg‘ulot | Faol ishtirok |
| Monitoring | Natijani qayd etish | Dinamik o‘zgarish |
| Qayta rejalash | Usulni moslashtirish | Keyingi individual maqsad |

*Manba: matndagi fikrlar va keltirilgan ilmiy adabiyotlar asosida muallif tomonidan tizimlashtirilgan.*

Muhokama va amaliy ahamiyat. ASB bo‘lgan bolalarning nutqiy profili xilma-xil bo‘lgani uchun usullar samaradorligini faqat bitta ko‘rsatkichga bog‘lash mumkin emas. Bola og‘zaki nutqdan foydalana boshlagan taqdirda ham, zarur bo‘lsa MQK vositalari saqlanishi mumkin. Reabilitatsiya bolani majburan bir xil xulqqa moslashtirishga emas, uning mustaqil muloqot imkoniyatlarini kengaytirishga yo‘naltiriladi.

Amaliy jihatdan taklif etilgan model mashg‘ulotlar izchilligini ta’minlash, natijalarni hujjatlashtirish va oila–mutaxassis hamkorligini muvofiqlashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa . Autizm spektridagi bolalarga logopedik yordam individual ehtiyoj, funksional kommunikatsiya va oilaviy hamkorlikka tayanganda maqsadga muvofiq tashkil etiladi. O‘yin, vizual tayanch, nutqiy mashqlar va MQK vositalari bir-birini to‘ldiruvchi yondashuvlar hisoblanadi. Taklif etilgan bosqichli boshqaruv modeli keyingi amaliy tadqiqotlarda sinovdan o‘tkazilishi mumkin.

## Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hyman S. L., Levy S. E., Myers S. M. Identification, Evaluation, and Management of Children With Autism Spectrum Disorder // Pediatrics. - 2020. - Vol. 145, № 1. - e20193447. DOI: 10.1542/peds.2019-3447.

2. White E. N., Ayres K. M., Snyder S. K., Cagliani R. R., Ledford J. R. Augmentative and Alternative Communication and Speech Production for Individuals with ASD: A Systematic Review // Journal of Autism and Developmental Disorders. - 2021. - Vol. 51. - P. 4199–4212. DOI: 10.1007/s10803-021-04868-2.

3. Ayupova M.Yu. “Logopediya” darsligi, Toshkent-2007y.

4. Shomaxmudova R. “L”, “R” tovushlarga doir yakka tartibdagi logopedik mashg‘ulotlar ishlanmasi

5. Шодиева Қ. Мактабгача ёшдаги болаларни тўғри талаффузга ўргатиш. Ўқитувчи.: Тошкент.1995 йил.